

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

У роботі проаналізовані роль та місце технічних засобів у кримінальному доказуванні. Сформульоване поняття застосування технічних засобів під час здійснення кримінально-процесуального доказування. Досліджені етапи доказування, на яких застосування технічних засобів є можливим або обов'язковим. Визначені перспективні напрями подальших розвідок з досліджуваних питань.

Ключові слова: технічні засоби, кримінальне провадження, доказування.

Доказування як процес отримання доказів і їх використання з метою відтворення реальної картини події, що досліджується, є єдиним засобом досягнення цілей судочинства, захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тому питання доказування і доказів, на думку більшості дослідників, були і залишаються серцевиною кримінального процесу [1, с.15].

Після набуття чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України прогнозовано можна очікувати підвищення наукової активності у галузі кримінальної процесуальної науки саме у напрямі дослідження процесуальної діяльності з доказування, оскільки реформування торкнулося зокрема і даної галузі.

Окремих питань доказування торкалися у своїх роботах В. П. Гмирко, В. С. Зеленецький, Ю. М. Грошевий, Л. М. Лобойко, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, С. М. Стахівський та інші учені-процесуалісти.

Однак, у зв'язку з тим, що новий КПК прийнятий нещодавно, теоретичні роботи, які б ґрунтувалися на новому КПК і стосувалися безпосереднього предмету дослідження, на даний момент фактично відсутні.

В основу даної статті, зокрема, були покладені результати наукових досліджень проблематики доказування за новим КПК О. П. Кучинської, А. О. Ляша, В. М. Ліщенко та інших.

Основними завданнями, розв'язанню яких присвячена дана стаття, є наступні.

1. Проаналізувати роль та місце технічних засобів у кримінальному доказуванні.

2. Сформулювати поняття застосування технічних засобів під час здійснення кримінально-процесуального доказування.

3. Визначити етапи доказування, на яких застосування технічних засобів є можливим або обов'язковим.

4. Визначити перспективні напрями подальших розвідок з досліджуваних питань.

На сьогоднішній день у теорії доказів закріпилося уявлення про доказування як різновид пізнання обставин злочину, які мають значення для розслідування злочину та провадження в кримінальній справі, що характеризується єдністю двох взаємопов'язаних ступенів пізнання чуттєвого (безпосереднього) та раціонального (опосередкованого) [2, с.280-287]. Ці закономірності всебічного пізнання не заперечують наявності істотних особливостей кримінально-процесуального доказування, що дає усі підстави погодитись з авторами, які підкреслюють, що процедура кримінально-процесуального доказування є специфічною процесуальною методологією пізнання уповноваженими законом суб'єктами відповідного об'єкта дослідження [3, с.4-6].

Також було прийнято трактувати доказування у широкому і вузькому значеннях. На думку С. С. Алексєєва, доказування (у широкому значенні) – це діяльність суб'єктів, що спрямована на встановлення за допомогою доказів істинності обставин справи. Сюди автор включає збирання, перевірку та оцінку доказів. У вузькому ж розумінні автор розглядає доказування як обґрунтування сформульованих доводів і заперечень, переконання в їхній істинності тих чи інших осіб [4, с.247-248].

Відповідно до цих уявлень обов'язок доказування, що покладається на певних суб'єктів доказування, також трактувався у двох значеннях – як обов'язок збирати, перевіряти і оцінювати докази з метою встановлення істини і як

обов'язок обґрунтувати свої висновки за допомогою доказів.

Незважаючи на вирішальну роль доказування у встановленні обставин злочину, в літературі з кримінального процесу це поняття тлумачиться неоднозначно.

Здебільшого кримінально-процесуальне доказування розглядають як практичну діяльність уповноважених законом суб'єктів, яка відбувається в особливій процесуальній формі, шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів [5, с.14].

Таким чином, у результаті діяльності суб'єктів доказування з формування доказів матеріальні та ідеальні сліди злочину де-юре отримують значення доказів. При цьому заздалегідь не вирішується питання щодо їх якості і можливості використання для обґрунтування процесуальних дій та рішень, що стає можливим лише після всебічної перевірки останніх. Залежно від цього доказ може так і залишитись результатом пошуково-пізнавальних операцій суб'єктів доказування на певному етапі досудового слідства або стати засобом доказування, тобто бути використаним при обґрунтуванні процесуальних дій та рішень. Тому, не кожний "де-юре" сформований доказ обов'язково "де-факто" стає засобом доказування [1, с.16].

Відмінність між практичною діяльністю зі збирання та перевірки доказів і власне процесуальним доказуванням здавна помічалася фахівцями. Відомі юристи XIX ст. І. Бентам, Л. Владимиров, І. Фойницький, М. Розін та деякі інші розуміли під доказуванням саме логічні операції з використання доказів у обґрунтуванні процесуальних рішень перед судом, хоча при цьому підкреслювали важливу роль процесуального збирання і перевірки доказів як "однієї з гарантій судової достовірності".

Разом з тим, вчені дотримуються думки, що фактично ці два види діяльності утворюють лише різні сторони єдиного процесу пізнання [6, с.267-268]. Іншими словами, доказування у вузькому розумінні цього слова, тобто обґрунтування певної тези, є невід'ємним елементом пізнання, що входить до системи практичних операцій зі збирання та перевірки доказів. Отже, пізнання не передуює обґрунтуванню висновків, а включає його в себе, хоча на окремих етапах пізнавального процесу отримання знань і обґрунтування їх правильності мають різну – більшу чи меншу – питому вагу [1, с.16].

Оскільки доказування не може бути обмежене логічними операціями з обґрунтування висновків, а включає в себе пізнавальну діяльність, пов'язану з отриманням аргументів для обґрунтування, тобто доказів, однією із важливих наукових задач є з'ясування можливостей застосування технічних засобів під час здійснення кримінально-процесуального доказування.

Традиційне уявлення про збирання доказів, яке поділяється багатьма ученими, визначає його як діяльність, що має пізнавально-посвідчуючий характер і ґрунтується на відображенні і перетворенні у свідомості суб'єкта пізнання інформації, відомостей, що містяться у слідах події [7, с.34-36].

Сьогодні ніхто з дослідників не заперечує твердження про те, що готових джерел доказів, тобто показань, висновків експертів, речових доказів, документів у природі не існує і існувати не може: об'єктивно існують лише сліди події, в яких міститься необхідна інформація. Однак без застосування технічних засобів, у окремих випадках, така інформація не може бути перетворена на докази. І лише у ході застосування технічних засобів суб'єктами доказування, що наділені відповідними повноваженнями, такій інформації може бути надана належна процесуальна форма, а отже – можуть бути сформовані докази.

Формування доказів, на переконання С.А. Шейфера, в першу чергу полягає в перетворенні первинної доказової інформації, тобто інформації, що вилучається суб'єктом доказування із слідів, залишених подією [8, С.33]. Тому можемо дійти висновку, що збирання, а точніше формування доказів із застосуванням технічних засобів, – це комплекс операцій, що здійснюється суб'єктом доказування, що полягають у виявленні носіїв інформації, її сприйнятті і перетворенні у належну процесуальну форму.

Як відомо, суб'єкти кримінального процесу по-різному беруть участь в окремих етапах доказування: зокрема – у кримінальному процесі технічні засоби можуть застосовуватися не всіма учасниками. І навпаки – для окремих суб'єктів участь у доказуванні обмежується важливою, однак єдиною процесуальною функцією, наприклад, наданням висновку експертом тощо.

Таким чином, можемо дійти висновку, що завдання застосування технічних засобів можуть

бути виконані тільки за умови забезпечення повноцінної участі в доказуванні не лише суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, а й усіх зацікавлених суб'єктів, що мають правовий інтерес у досягненні об'єктивного результату провадження в кримінальній справі.

Одним із питань, що визначає поняття і зміст кримінально-процесуального доказування є його мета [1, с.20]. Відтак проблема визначення мети застосування технічних засобів під час здійснення кримінально-процесуального доказування також набуває важливого змісту для результатів нашого дослідження.

Визначаючи доказування в кримінальному судочинстві як специфічну форму процесу пізнання, його різновид, окремі науковці доходять висновку, що очевидною метою такого пізнання мають бути з'ясування і засвідчення усіма суб'єктами такого пізнання усіх суттєвих обставин події, що досліджується [1, с.20]. Як зазначає С.М. Стахівський, пізнати фактичні обставини кримінальної справи – означає встановити в ній істину [5, с.13].

До категорії істини в кримінальному процесі часто застосовуються такі визначення: відносна, формальна, матеріальна, об'єктивна, юридична. Відтак, істин у кримінальній справі в різних умовах може бути декілька, але правда завжди одна, оскільки вона являє собою як соціальну, так і юридичну достовірність.

Таким чином, саме істина як правова категорія, може виступати нормативною метою застосування технічних засобів під час здійснення кримінально-процесуального доказування. У кримінальному процесі істинним є збіг наявної доказової інформації про обставини події, що досліджується, зі змістом і ознаками аналогічних обставин, що включені законодавцем до предмета доказування. А отже, істиною має бути тільки правова оцінка діяння. У цьому контексті слід погодитися з А. Р. Белкіним, який стверджує, що істина в кримінальному судочинстві може вважатись абсолютною, якщо виходити із завдань доказування, коли необхідно встановити не безкінечну множину властивостей, ознак, сторін і подібних фактів, явищ, а лише те, що вимагає закон, коли пізнання цих фактів, явищ обмежується лише тим, чого і як вимагає предмет доказування [9, с.7].

Для забезпечення розуміння сутності встановлення певних правових меж процесуального піз-

нання події злочину у теорії доказування використовується поняття "межі доказування", який ми вважаємо за можливе використати у розрізі даного дослідження з метою встановлення меж застосування технічних засобів під час здійснення кримінально-процесуального доказування.

Незважаючи на достатньо високий ступінь формалізації кримінального процесу, за межами його доказових категорій залишається досить багато інформації. У жодному законі неможливо прописати усі засоби і методи тактики застосування технічних засобів під час здійснення кримінально-процесуального доказування. Водночас культура процесу доказування, що виражається в дотриманні певних морально витриманих правил поведінки, має не менш важливе значення, ніж правовий бік цього процесу [10, с.9].

Підсумовуючи викладене, можемо сформулювати поняття застосування технічних засобів під час здійснення кримінально-процесуального доказування.

Застосування технічних засобів під час здійснення кримінально-процесуального доказування – це врегульована нормами кримінально-процесуального права діяльність суб'єктів доказування по використанню технічних засобів з метою набуття істинних знань про подію обставини злочину.

Існування певної встановленої системи доказування свідчить про необхідність дослідження проблематики застосування технічних засобів під час здійснення кримінально-процесуального доказування саме у розрізі основних елементів такої системи – етапів процесу доказування.

Враховуючи існування множини теоретичних поглядів з питання загальної кількості та змісту основних етапів (елементів) процесу доказування, ми вважаємо, що існує необхідність виокремлення тих етапів, на яких застосування технічних засобів є можливим або обов'язковим.

Виокремлення етапів (елементів) процесу доказування, на яких є можливим або обов'язковим застосування технічних засобів, дозволить встановити межі допустимості використання технічних засобів під час здійснення кримінально-процесуального доказування, а також сприятиме деталізації можливостей по застосуванню технічних засобів на тому чи іншому етапі доказування.

Враховуючи той факт, що вся процедура дока-

зування, на думку сучасних вчених, практично поділялася на ті чи інші достатньо відокремлені за завданнями одна від іншої складові частини – доказування-пізнання і доказування-обґрунтування чи доказування-пізнання і обґрунтування-засвідчення [11, с.62], можемо дійти наступних висновків: на етапі доказування-обґрунтування здійснюється виключно розумова діяльність, спрямована на встановлення фактичних обставин кримінальної справи; формування певної тези і наведення аргументів для її обґрунтування. Відтак, застосування технічних засобів на вказаному етапі теоретично не є можливим.

Натомість, на етапі доказування-пізнання поряд із розумовою діяльністю широко застосовуються також і технічні засоби.

Враховуючи, що складовими етапу доказування-пізнання більшість із сучасних науковців називають збирання, перевірку та оцінку доказів, можемо дійти обґрунтованого висновку про необхідність наукового аналізу застосування технічних засобів саме у розрізі зазначених етапів кримінально-процесуального доказування.

Література

1. Рибалка О. В. Значення кримінально-процесуального доказування / О. В. Рибалка // Адвокат. – 2011. – №10. – С. 15-21.
2. Теория доказательств в советском уголовном процессе / под ред. Н. В. Жогина. – 2-е изд., доп. – М. : Юрид. лит., 1973. – 735 с.
3. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / С. А. Шейфер. – М., 1981. – 128 с.
4. Алексеев С. С. Проблемы теории права / С. С. Алексеев. – Свердловск, 1973. – Т. 2. – 401 с.
5. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія / С. М. Стахівський – К., 2005. – 272 с.
6. Куцова Э. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе / Э. Ф. Куцова. – М. : Юрид. лит., 1973. – 200 с.
7. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеенко. – К. : Вища школа, 1984. – 133 с.
8. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования : монография / С. А. Шейфер. – М. : Норма, 2009. – 239 с.
9. Белкин А. Р. Теория доказывания : науч.-метод. пособ. / А. Р. Белкин. – М. : НОРМА, 1999. – 418 с.
10. Москалькова Т. Н. Этика уголовно-процесуального доказывания (стадия предварительного расследования) / Т. Н. Москалькова. – М. : Спарк, 1996. – 124 с.
11. Етапізація роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальної інформації / [Ю.О. Ланцедова, С.А. Кириченко, Ю.Д. Ткач, О.С. Тунтула]. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 296 с.

Ж.Л. Рыбалко

Роль и место технических средств в уголовно процессуальном доказывании.

В работе проведён анализ роли и места технических средств в уголовном доказывании. Сформулированное понятие применения технических средств при осуществлении уголовно-процесуального доказывания. Исследованы этапы доказывания, на которых применение технических средств возможно или обязательно. Определены перспективные направления дальнейших исследований по рассмотренным вопросам.

Ключевые слова: технические средства, уголовное производство, доказывание.

J. Ribalko

Role and place of technical in the criminal procedure evidence.

The paper analyzes the role and place of means of criminal evidence. Formulated the concept of the use of technical means for the implementation of the Criminal Procedure Evidence. Studied the stages of proof on which the application of technical means possible or necessary. Identified areas for further research on the issues discussed.

Keywords: technical facilities, criminal proceedings, criminal evidence.